

ՕՐԱԳԻՐ ՁՄԻՒՌ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԻՏՐԱԿԱՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՁՄԻՒՌՆԻ ԱՇԽԱԹ 29 ԱՊՐԻԼ 1878

ԹԻԻ 1094

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Նշանակութեան արժանի գլխաւոր դէպք մի վայրի մասին քաղաքական կացութեան, որ առաւելագոյն հակամէտ կերելի խաղաղասիրական համաձայնութեան քանթէ պատերազմի, ի կողմանէ Ռուսիոյ սկսեալ բանախօսութիւնքն ընդ Անգղիոյ դաշինքին վասն գումարման դեռ պանաթոզովոյն ի Պէրլին կըշարունակեն, կըսէ հեռագիրն, և յառաջ երթալու վերայ են: Նմանապէս՝ բարեկամական միջնորդութեամբ Գերմանիոյ, բանախօսութիւնք կըլինին միշտ վասն ի միեւնոյն ժամանակի հեռանալոյ ի Կ. Պոլսոյ թէ՛ Ռուսաց զօրաբանակին և թէ՛ Անգլիական նաւատորմին: քանզի նոցա մերձաւորութենէն կրնան դիպուածական ընդհարումն և կռիւ ծագել ընդ միմեանս: Այս վերջաբար տնօրէնութիւնն՝ ըստ սկզբանց, ընդունուած է արդէն ի կառավարութեանց Ռուսիոյ և Մեծին Բրիտանիոյ: սակայն նորա գործադրութեան կերպն ոչ սակաւ գծուարութիւններ կը պարունակէ: զորս դիւրացնելոյ համար կըսուի թէ իրականաբար ի վնասութիւն տրուած է Դոգլայէն զօրապետին՝ (որում յանձնուած է այժմ ընդհանուր հրամանատարութիւնն Այլ Սթեֆանօյի Ռուսաց զօրաբանակին) որպէսզի ուղղակի բանախօսութիւն ընէ Անգղիոյ նաւատորմին ընդհանուր հրամանատար Հարրիսի ծովապետին հետ: Սիրելի է մեզ յուսալ թէ յիշեալ բանախօսութիւնքն վաղ կամ անագան յաշող վախճան մի պիտի ունենան վերջապէս: քանզի օգոստոսական Զարն և իւր կառավարութիւնն հակամէտ

կերելի կարելի եղած զոհողութիւնքն ընել ի սէր ընդհանուր խաղաղութեան Եւրոպիոյ: Միւս կողմանէ՝ Անգղիոյ կառավարութիւնն թէպէտ քիչ մը շատ կը քաշէ զուսնն, սակայն ըստ ամենայն երևմանց՝ վերջապէս պիտի պարտաւորի գոհ լինել Ռուսիոյ զիջողութիւններէն: քանզի մինչև ցայսօր չյաջողեցաւ դաշնակից գտնել ի մեծ տէրութեանց և առանձինն մնացեալ է: Հետեւաբար ամենեւին հաւանական չէ որ միայնակ ձեռք զարնէ պատերազմի ընդդէմ մեծազօր և յաղթական Ռուսիոյ, որ ի վաղուց ի ձեռս բերած է զհամակրութիւն և զբարոյական գործակցութիւնն Գերմանիոյ:

Մեր այս գաղափարական անշուշտ նպատաւատոյց կը համարուին ի Կ. Պոլսոյ հասեալ հետեւեալ հեռագրական լուրքն:

Կը հաւատեն թէ՛ ըստ խնդրոյ Անգղիոյ կառավարութեան Գերմանիան վերստին և առաւելագոյն գործունէութեամբ յանձնառու եղև համաձայնութեան միջնորդ լինել ի մէջ Ռուսիոյ և Մեծին Բրիտանիոյ: Կըսուի նաև թէ՛ Լոնտոնի Ռուսիոյ դեսպան Դուվալֆ կոմսն ի մօտ աւուրս պիտի մեկնի ի Բէրլին և ի Բէրլին Պէրլինէն անցնելով՝ ուր պիտի տեսակցի Պիլզնաք իշխանին հետ:

Դարձեալ ի Կ. Պոլսոյ ժամանեալ ուրիշ հեռագիր մի կը ծանուցանէ թէ՛ բանախօսութիւնքն կըշարունակեն ի մէջ Անգղիոյ և Ռուսիոյ կառավարութեանց և յոյս կուտան գոհացուցիչ վախճանի:

Բարձրագոյն Նիքոլայ Մեծ—Դուքսն՝ ամսոյս 17ին Այլ Սթեֆանօյի դաշտին մէջ մեծ ու

փառաւոր զօրահանդիսի մի ներկայ գտնուելէ ետեւ, և զօրաբանակին ընդհանուր հրամանատարութիւնն՝ ըստ կայսերական ուղարկին՝ Դոգլայէն զօրապետին յանձնելով, Օտէսայի ճանապարհաւ մեկնեցաւ ի Բէրլին և Բէրլին:

Նորին կայսերազն Բարձրութեան այս վերադարձն՝ ըստ ոմանց, խաղաղութեան հաստատուն մնալուն նշան մի կրնայ համարուիլ:

Ի վերայ այս ամեն խաղաղասիրական երեւմանց և ակնկալութեանց՝ զորս յառաջ բերինք ի վերոյ, ստոյգ է նաև թէ զինուորական պատրաստութիւնքն ահագին կերպիւր յառաջ կը երթէ հաշտարար բանախօսութեամբ: որոց այժմեան վիճակին վերայ՝ երկար մի յօդուածով տեղեկութիւններ տալէ ետեւ, «Ժուռնալ տը Սէն—Բէրլին» կէս պաշտօնական օրագիրն այսպէս կը վերջապէս զյօդուած իւր:

«Յերկուց բանից մին. կամ Լոնտոնի դաշինքն իրօք զխաղաղութիւն կամելով՝ կերեակայէ ի ձեռս բերել զայն օգտակարագոյն կերպիւր վասն Անգղիոյ՝ վախճանելով զՌուսիան իւր զինուորական ցոյցերովն, և այս անխուհիւ վտանգաւոր խաղ մի պիտի լինի, որ պիտի առաջնորդէ ոչ ի խաղաղութիւն, այլ ուղղակի ի պատերազմ: Կամ Պիլզնաքի լորտն այս միջոցներով՝ կուզէ անկարելի ընել զխաղաղութիւնն, և անխորշելի կացուցանել զպատերազմն: և յայսմ դիպուածի, իրաւացի է որ պատերազմին պատասխանատուութիւնն իւր վերայ մնայ թէ՛ Անգղիոյ և թէ՛ Եւրոպիոյ առջև»:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Իզմիր, 24 Ապրիլ 1878

Արդոյ խմբագիր Արշալուսի,

Պ. Մամուրեան՝ Արշալուսի Նոյեմբերի և Դեկտեմբերի միացեալ ամսագրոյն «Լեզուի խմբագր» մակագրեալ յօդուածին մէջ այսպէս կը գրէ «Ժողովուրդը կը շինէ լեզուն, իր գրութեամբ Բիշապի: իր բնական ու մտային կարողութեանց արդիւնքն է այն, ու անհատ մ'որչափ մեծ լինի՝ չէ կարող հակառակիլ այդ լեզուին, և ոչ զայն արհամարհել առանց իր տգիտութեան փորձը տալու: վասնզի չկայ բառբառ մը որ արհամարհելի լինի բանասէրի մը առջև, և Մարք Միլլէրի ըսածին պէս «Լեզուի մը գիտանալն քննութեան մէջ, Հոմերի լեզուն աւելի արեւորութիւն չունի քան Հոգանտոններու արբառները»: ուր մնաց հայերէնը՝ որ իր այլապէս գաւառաբառաւորութիւնն ոչ միայն մեծ թիւք ունի այլև հասուն քննութեան և յարմարաց արժանի է»:

Այս տողերը գրելով Պ. Մամուրեան յանգէտս անի մը ճշմարտութիւններ կը խոստովանի, թէ և տեղ տեղ ալ իր միտքը անհասկանալի և խելացի է: զոր օրինակ «Ժողովուրդը կը շինէ լեզուն, իր գտնուած Բիշապի մէջ» խօսքը, որ ինք կը նշար հասկնալ թէ՛ ինչ կը նշանակէ: Եւ այսպէս Պ. Մամուրեան կը խոստովանի թէ՛ «անհատ մը որչափ մեծ լինի՝ չէ կարող հակառակիլ լեզուին (իմա՛ գրաբառին) և ոչ զայն արհամարհել առանց իր տգիտութեան փորձը տալու: վասնզի չկայ բառբառ մը որ արհամարհելի լինի բանասէրի մը առջև»: Ի հարկէ պատուելին իրար ժխտել որ գրաբառ լեզուն ալ բարբառ է, բարբառ մը որ Հայ ժողովուրդեան միւս

թեան, կենաց և տեղութեան կեդրոնը եղող նուիրական վայրը՝ այս է Եկեղեցւոյ մէջ ամեն օր կը վերածննդի և ամեն ժամ կանանկանայ Աստուծոյ պաշտօնէից բերնին ու շրթանց վրայ: վասնզի յայտնի է որ եկեղեցական արարողութիւնք, ծէսք, պաշտամունք, երգեցողութիւնք դարձեալ ի վեր միշտ այդ լեզուաւ, այսինքն գրաբառով կը իրականանան: ուստի երբ լեզուն մը որ Հայ ժողովուրդեան էութեան աղբիւրը ու ապաւենը եղող հոգեւորականաց ձեռքով կ'աշխուհի, կը յարգուի ու կը գործածուի, արդեօք Պ. Մամուրեան զայն արհամարհելով և թշնամանելով, իր «Բիշապ» ցաւալի փորձը տուած չըլինիր: Մենք աշխարհաբառը չենք արհամարհել, ինչպէս որ ինքը սովորած է գրաբառը արհամարհել: վասնզի գիտենք որ ժողովուրդը երկուքին ալ տէրն է, և յարաժամ այս երկուքն ալ կը գործածէ, ընդ միշտ այս երկուքն ալ պէտք ունի ինչպէս որ մարմինը՝ հոգւոյ պէտք ունի: և ինչպէս որ երկիրն առանց արեգակի աղբեցութեան չարտադրեր, նոյնպէս ալ աշխարհաբառը ըստ բազմաթիւ բարբառները չեն կրնար գործածուիլ գոնէ վայելչապէս և բարեկարգ կերպիւր, եթէ գրաբառը առանց ըստ արժանւոյն ձեռնառու չըլլին ու չօժանդակէ: ուրեմն Պ. Մամուրեան իրաւունք չունի արհամարհել և մեռեալ ու գիակ համարիլ լեզուն մը, որ իր սիւսլ կարծեաց և պնդման հակառակ՝ ուղղախոհ և ազգասէր անձանց յարգելի եղած է, և մանաւանդ իրարմէ հեռաբանակ Հայ ժողովուրդեան, հաղորդակցութեան նեցուկն է: Եթէ Պ. Մամուրեան ինքնակոչ լեզուանորդ մը ըլլալու կաշխատի, այժմէն իրեն կը յայտնենք որ անյաջող ու ապարդիւն պիտի ըլլան իր յուսահատական ճիգերը: վասնզի այդ պահանջողութիւնը ոչ թէ միայն ինքը, այլև բազմաթիւ աշխարհաբարեանք այսօր կը աւանդեն, և ամեն

մին իր ընտրած ու հաւանած ոճը կամ ձևը կուզէ ընդունել տալ ժողովուրդեան, թէ և այս վերջինը միշտ անտարբեր կը մնայ առանց իր գիտութեան ու հաւանութեան՝ մասնաւորներէ եղած ծիծաղելի փորձերուն առջև: որովհետեւ ժողովուրդը շատ լաւ գիտէ որ այդ քանի մը նորատեսակ լեզուանորդները՝ ոչ թէ իր օգուտը ու զարգացումը ընտրած են իրենց կէտ նպատակի՝ այլ միայն իրենց փառասիրութիւնը ու եսականութիւնը գոհացնել կուզեն: Սակայն ժողովուրդը իր լեզուն դժգոհութիւն և անբաւականութիւն չզգար: Ժողովուրդը Պ. Ռէթեոս Պէռպէտեանի ըսածին պէս «գրաբառով ալ կրնայ օրհնել աշխարհաբառով ալ, և գրաբառով ալ կրնայ անիծել աշխարհաբառով ալ»:

Պ. Մամուրեան դարձեալ իր այս յօդուածին մէջ քերականութեան վրայ խօսելով այսպէս կը գրէ «քերականութիւն ըստ ինքնին չէր ու յամա՞ գործիքը չէր նարուած, մարդիկ կարող էին և միշտ կարող են բացատրել իրենց գաղափարները»: բայց Պ. Մամուրեան գիտէ արդեօք թէ՛ իր չոր ու յամա՞ գործիք անուանած քերականութիւնը չեղած, մարդիկ ինչ տաժանելի ու անճոռնի կերպիւր կը յայտնեն իրենց գաղափարները՝ եթէ կրնային յայտնել: և Բացարձակ ճշմարտութիւն մ'է որ, բան մը առանց որոշեալ սահմանի մը կամ կանոնի մը ներքեւ ըլլալու, չկրնար գոհացուցիչ և օգտակար արդիւնք մը արտադրել: նաև բնութիւնը անգամ որ մեր ամենէ մեծ դաստառուն է, իրեն յատուկ անգաւառի կանոններն ունի և անոնց ուղղութիւնը կը լինայ միշտ: Ուստի Պ. Մամուրեան ինչպէս կանգիտանայ քերականութեան արտադրած շօշափելի և յայտնի արդիւնքը՝ նոյն իսկ ինքը՝ եթէ քերականութիւնը եղած չըլլար, պիտի կարենար արդեօք այսօր մարդավարի և վայելչ կերպիւր իր կարծիքները յայտնել, իրեն

Դարձեալ ըստ տեղեկութեանց յիշեալ օրա-
գրոյն՝ Անգղիոյ կառավարութիւնն առաջարկած
լինի Աւստրոհունգարիոյ, որ 'ի զէն կոչէ ընդ-
դէմ՝ Ռուսիոյ՝ 300,000 զինուորաց բանակ մի,
որոյ բոլոր ծախքն ինքնայոժար վճարելու յանձ-
նառու եղած է Անգղիան. և այս ծախուց հա-
մար առաջարկած է վճարել մէկ միլիոն լիւա
սթերլին ամիսը՝ ցորչափ որ տեւէ պատերազմն,
Բայց Աւստրոհունգարիոյ կառավարութիւնն,
կըյարէ միւսնոյն Ռուս օրագիրն, մերժած է
զայս առաջարկն, որովհետեւ Նաբոլէոն երրորդ-
դին անկմանէ հետէ Աւստրիան պարտաւորեալ
է, կըսէ, չզատուիլ 'ի Գերմանիոյ և 'ի Ռուսիոյ:

Շատ անգամ բարեպաշտեհ առիթներ ունե-
ցանք գովութեամբ յիշատակելու զհոյակապ
շինուածս քարափանց Զմիւռնոյ, որք և որպա-
կան գլխաւոր քաղաքի մը կերպարան տուին
մեր քաղաքին և նորա յարգն ու գեղեցկու-
թիւնն մեծապէս աւելցուցին:

Բարձրագոյն Դուռն նկատողութեան առնելով
զայս ամեն գլխաւոր բարեբաւութիւններն և
հաստատուն ու գեղեցիկ շինութիւններն՝ ոչք
մեծաշուք մէսիէօ Տիւսօ ֆրէյր գաղղիացի հռչա-
կաւոր ճարտարապետաց ձեռք 'ի գործ դըր-
ուեցան, բարեհաճեցաւ յապացոյց իւր կատար-
եալ գոհունակութեան՝ թողուլ նոցա զհարկեր
կանգուն տեղն որ մաքսատան առջև ազատ
թող տրուած էր 'ի տրոց ծովափանց. նմանա-
պէս 15 տարի աւելցուց 'ի վերայ արդէն չորհ-
եալ ժամանակին վասն բնութեւն զուրուս
(վերին) ծովափանց 'ի վերայ բեռնաւորելի և
նաւէն 'ի ցամաք հանուելի վաճառաց և այլն:

Կայսերական կառավարութիւնն 'ի նկատի
առնելով նաև զօգուտն Զմիւռնացւոց, յիշեալ
տրոց սահմանեալ գիւներն ինքեցուց և չարաւոր
նոր գիւներ սահմանեց:

Ի փոխարէն այս 'նոր չորհմանց՝ մեծաշուք
Տիւսօ եղբարք յանձնառու եղեն 'ի գործ դնել
զհետեւեալ յաւելումական շինութիւնս:

1. Շարունակել զշինութիւն քաղաքանց մին-
չև յառաջին հատուածն, այսինքն յայժմեան
մաքսատանէ 150 մէթր երկայնութեամբ յա-
ռաջանալով դէպ 'ի Գառաթաշ կոչուած տեղն:

Կըթողունք խղճիւ մտածելը: Պ. Մամուրեան
կրկին այսպէս կըյարէ: «Արդ՝ այդ գործիքն
ուրիշ բան չէ՝ այլ միայն բանաւոր և կենդանի
լեզուի մը (իմա Գրաբաւին) ճառար Բախի, զոր
քննութեան ու վերլուծութեան միջոցաւ երե-
ւան հանած է քերականն, և զոր արուեստական
զատ զատ բառերով կանուանէ և անոնց կա-
պակցութեան կանոնները կըգծէ՝: Այս խօսքեր-
ով Պ. Մամուրեան նորէն քիչ մը յառաջ ան-
գոնանալ քերականութեան՝ կարելոր կանոններ
գծող և իր մէջ ուրիշ ճառար Բախի պարունակող
արուեստական բանալի մը ըլլալը կըխոստովանի
(թէպէտև ըստ մեզ քերականութիւն և ութ
մասունք բանի, երկուքը միեւնոյն նշանակու-
թիւնն ունին. ուստի եթէ Պ. Մամուրեան
տարբեր նշանակութեամբ կըմբռնէ, չարաչար
կըյայտի): Վասնորոյ Պ. Մամուրեան՝ քերակա-
նութեան վրայ ըրած իր այլեայլ հակասական և
կարճատես դատողութիւններովը կըցուցնէ որ
գեռ օրինաւորապէս քերականական գիտու-
թեանց ալ ծանօթութիւն չունի. և սակայն
երկար ժամանակէ 'ի վեր քաղաքիս ազգային
երկուեռ վարժարանաց տեսչութիւնը կըվարէր
ինք, և իրեն հսկողութեան ու խնամատարու-
թեան յանձնուող ուսանողք 'ի հարկէ լեզուն
սովորու համար երկնային հրաշքի մը ակնկալու-
թիւն չէին կրնար ունենալ, (մտածելով որ այն
հրաշքին յայտնութիւնը որոշեալ ժամանակ մը
չունի), այլ միայն քերականութեամբ պիտի
սովորէին. Եթէ իրօք Պ. Մամուրեան իր
տեսչութեան տակ եղող աշակերտաց ուրիշ նո-
րերուկ մեթոտով մը դասախօսութիւն ըրած է,
այնպէս կըկարծենք որ պարտաւոր է ինքը հա-
սարակութեան և տեղեկութիւն տալ այդ մե-
թոտին վրայ, որպէսզի գիտցուի թէ՝ աշակերտք
ինչ եղանակաւ կըթուած են և ինչպէս կըհաս-
կընան ու կըխօսին հայերէն լեզուն, իբրև հա-

2. Հոյակապ նոր մաքսատուն մի շինել:
3. Մաքսատան վարչութեան համար հինգ մեծ
շինութեամբ կառուցանել, 'ի հիւսիսային կողմն
եղած թուրին (jeté) վերայ:

4. Ականներու կամ լուալեաց (կէրիզ) շինու-
թեան շարունակութիւնն մինչև 'ի ֆրան. թաղն:

5. Յատակել (թաշիլէ տէօշմէք) քարափանց
զուգահեռական (parallèle) ճանապարհը՝ ինչպէս
նաև անտի 'ի քարափունքն (դէ) անցնելու ճա-
նապարհները:

6. Վերջապէս Մեղէս գետոյն (որ Գէմէր ան-
ուամբ ծանուցեալ է) քարափունք այսինքն
թումը շինել, կամ յատակել զբոլոր ֆրանկաց
թաղն. այսինքն այս երկու շինութիւններէն
մին ընել ըստ ընտրութեան կայսերական կա-
ռավարութեան:

Փափաքելի է անշուշտ, և տարակոյս չկայ
թէ կայսերական կառավարութիւնն նախամե-
ծար պիտի համարի զյատակումն ֆրանկաց թա-
ղին՝ սկսեալ Յունաց Այա-Յութինի մայր եկե-
ղեցիէն մինչև 'ի զօրանիստն (Գըչլա) Բունթայի
դի այս փողոցն ամենէն բանուկ և գլխաւորն է
քաղաքիս. որոյ պայծառութիւնն մեծապէս
պիտի աւելնայ եթէ յիշեալ յատակումն գոր-
ծադրուի:

ԱԶԳԱՅԻՆ

Կ. Պօսոյ ԼՐԱԳԻՐ ԹԵՐԹԻՆ ամսոյ 19 ԹԻԼԷՆ
դէն աւելալ տեղեկութիւնն կըքաղեմք:

«Նիքոլաս Մեծ Դուքսը Տատեանց գերդաս-
տանէն բաժնուելով, այս առթիւ իւր վայե-
լած ընդունելութեան և հիւրասէր մեծարանա-
ցն 'ի վարձատրութիւն, Ռուսաց Աղէքսանդր
կայսեր կողմանէ յայտնուած գոհունակութիւնն
ալ հաղորդեր է Տատեանց գերդաստանին գըլ-
խաւոր Առաքել Էֆէնտիի, որ տտեն Ս. Պատ-
րիարքն ալ ներկայ կըգտնուէր հոն, և 'ի նշան
այս գոհունակութեան կայսեր յատուկ գրու-
թեամբը չորհեալ Ս. Ստանիսլաւի երկրորդ
աստիճանի խաչանշանը պնակիովն հանգերձ,
վսե. Տատեան Առաքել Էֆէնտիի և նոյն կար-
գին Յորդ աստիճանի պատուանշանն ալ՝ Նորին

րազատ Հայ թէ իբրև Բիւլտայի անբաններ. . . .
Պ. Մամուրեան՝ քերականութեան անպէտ բան
մը ըլլալուն վրայ յալ ու ձախ քանի մը անըն-
դունելի և անեզրական գիտողութիւններ ընե-
լէն վերջը, այսպէս կըխօսի 'ի հարկէ քերա-
կանութեան չգոյութենէ և հեղինակներու տը-
գիտութենէ լեզուն հասարակ ուղղութիւն մը չպի-
տի ստանար»:

Այս տողերով կրկին կըխոստովանի որ լեզու
մը հասարակ ուղղութիւն ստանալու համար, ան-
հրաժեշտաբար քերականութեան գոյութիւնը
զգալի ու պիտանի է. ուստի Գրաբաւ լեզուն
իրեն պատշաճաւոր և յատուկ քերականութիւնը
ունենալով՝ հաստատ ու զգուշ ին մը ստացած է.
հետեւաբար պատուելին չկրնար անոր հաստատ
ու զգուշ ինքն խախտել որքան ալ յախուռն և
անվայել ճիգեր ընէ. այլ միայն իր այս տխուր
ու ցաւալի փորձերով միշտ պիտի յայտնէ թէ՝
ինքը գեռ իր արհամարհած լեզուն վրայ մա-
նանխոյ հատի չափ ծանօթութիւն չունի, և ա-
սով պիտի ցուցնէ որ իր գիտողութիւնները
բոլորովին քմածին և կամայական են և ոչ ի-
մաստասիրական, հետեւաբար փուճ և անընդու-
նելի: Պ. Մամուրեան կըչարունակէ իր յօդուա-
ծը ոտտէ յոտ ցաթկելով, առանց ուշադիր
ըլլալու որ հակասութենէ մը ազատելու ջանք
ըրած միջոցին՝ ուրիշ աւելի խոշոր հակասու-
թեան մը մէջ կ'իյնայ, ինչպէս որ մեր ըսածը՝ սա
յետագայ պարբերութենէն կըտեսնուի ակնե-
րև. որոյ մէջ Պ. Մամուրեան պատուելին մէկ
կողմանէ քերականութիւնը ժխտելու փորձեր
ըրած ատեն, միւս կողմանէ անգլոսաբար զայն
կըհաստատէ ու կարելոր ըլլալը կապացուցանէ:
Ինչպէս. Անշուշտ պիտի առարկուի մեզ, որ
ուկեղարու հեղինակները քերականութիւն ու-
նէին. այս է Դիոնիսիոս Թրակացւոյն զոր թարգ-
մանած պիտի լինի Մովսէս Խորենացի կամ Դա-

վանութեան եղբորը՝ Մարտիկ-Պէյրի կըյան-
նէր Մեծ Դուքսն իր ձեռքը, ինչպէս նաև ու-
րիշ այլեայլ կարգի պատուանշաններ ալ նոյն
գերդաստանին միւս արու անդամացը համար:

«Նիքոլաս Մեծ Դուքսն զինուորական տաղան-
դին և քաղցր բնաւորութեանը հետ՝ յիշատա-
կութեան արժանի է նաև իւր կրօնական ան-
խտրութիւնը, որոյ գլխաւոր ապացոյց են թէ
իրեն և թէ իր սպայիցը գրեթէ ամենուն ալ
չատ օրեր Այի Սթէֆանոյի մեր եկեղեցին ժա-
մերգութեան, աղօթից և պատարագի ներկայ
գտնուելու շերմեանդութիւնին և վերջին
անգամն ալ Ս. Պատրիարքին մատուցած պատա-
րագին ներկայ գտնուելու յայտնած փափաքը:

«Անոնցմէ զատ հետեւեալ վերջին մէկ դէպքն
ալ այս առթիւ չեմք ուզեր անյիշատակ թողուլ:

«Զատիկին առաջին օրը Այի Սթէֆանոյի քա-
րոզիչ վարդապետ արժա. Դարեգին Ս. Հայրն և
քահանայն երբ Տատեանց գերդաստանին կեր-
թան Տունօրհնէքի արարողութիւնը կատարելու
ըստ սովորութեան, Մեծ Դուքսը ինքն ալ փա-
փաք կըյայտնէ օրհնութեան աղօթից ներկայ
գտնուելու. ուստի ինքն՝ Թօթլէպէն զօրապե-
տին և իւր հետեւորդ միւս սպայից հետ միա-
տեղ՝ Տատեանց ընտանիքին բնակած յարկին
մեծ սենեակը կ'իջնեն, և հոն խնկամանին ու
գինոյ բաժակին հետ միատեղ Մեծ Դուքսն և
բոլոր սպայները հանելով իրենց սուրբը ու
զխարկին՝ կըդնեն միւսնոյն սեղանին վրայ և
մինչև օրհնութեան աղօթից վերջը ամենայն
շերմեանդութեամբ ունկնդիր կըկենան Տա-
տեանց ընտանիքին հետ միատեղ. և ապա իրենց
յատկացեալ սենեակները կըքաղուին»:

Արեւելեան Մամուրեան անցեալ ամիս Նոյեմբեր
և Դեկտեմբ. յարակցեալ տետրին մէջ՝ «Լեզուի
խնդիրն» մակագրով, յոյժ երկար յօդուած մը
հրատարակեալ կըտեսնեմք, որով զգրաբա-
ղեղեցիկ լեզուն մեր կրկին և կրկին անարգել
և ազգային դպրոցաց մէջ քերականութեան
դաստառութիւնն աւելորդ համարելէ ետև,
Պ. Մամուրեան կըսէ թէ՝ ըստ իւր շինած ծրա-
գրին՝ գրաբաւի դաստառութիւնն երբեք չար-

ւիթ Անյաղթ: Սակայն պէտք է նկատել նախ
որ այդ քերականութիւնն բնիկ Հայ լեզուէն
բջիւծ չէր, այլ օտարի գործ էր, օտար լեզու
«Ռուսերէն» Հռոմէական պապականութեան
մար յօրինուած»։ Ըսելէ որ լեզու մը ուսցնե-
լու համար անպատճառ քերականութեան պէտք
կայ, ուրեմն ինչո՞ւ համար քիչ մը յառաջ
ու ցաւաք գործի կանուանէր զայն. . . . Պ. Մա-
մուրեան իր կարծեաց ու սկզբան հակառակ
այս ճշմարտութիւնը խոստովանելէ յետոյ՝ ինքն
գիրը գարձեալ կըչփոթէ՝ քերականութեան օ-
տար լեզուն մը ծագումունենալը մէջ բերելով
սակայն մեղի այնչափ փոյթ չէ. քերականութեան
սկզբն և ինչ միջոցով ծագում առած ըլլալը
և եթէ Մովսէս Խորենացի կամ Դաւիթ Անյաղթ
զայն թարգմանելով կամ փոխառութեամբ Հայ
լեզուն մէջ մտցուցած են, 'ի հարկէ անդիմա-
դրելի պէտք մը զգալով ըրած են զայդ, 'ի հարկէ
զգացած են թէ լեզուն պիտի չկրնան ուսցնել
կամ տարածել առանց կանոնի մը, ուղղեցոյց
մը՝ այսինքն քերականութեան, մինչդեռ Պ.
Մամուրեան կըպնդէ որ «առանց քերականու-
նութեան չոր ու ցամաք գործիքին՝ կրնայ մարդ
լեզուն սովորել»:

Սակայն ինչ միջոցաւ և ինչ եղանակաւ այս
զայս չայտնէր ու կըրուէ: Քանի մը տող վարը
Պ. Մամուրեան կաւեցընէ «մեր այս ըսածներն
կըհետեւի որ հին գրական լեզուն անգամ միջին
նադրութիւններ, պարսկական, հելլենական ու
արաբական, մեր գաղութեան վրայ ազդեցու-
թիւն ունեցած են, ոչ նուազ ներգործած են
նաև հապարակ քերականութեան մը չգոյութիւնն, որով
գրաբաւ լեզուն՝ դարձեալ ոչ միայն իմաստից
և ոճի այլև խառնաճարձութեան և վայելչաւիւնի կողմէ
զգալի յեղափոխութիւն կրած է»։ Ըսել է որ

Ինչպէս մեր նախնիքները թուով զրուցած էինք, խորհեանք Ս. Պատրիարքն Ձատիկ տօնախմբութիւններն 'ի Մանչեսթրէ կատարել է փառաւորապէս . ուր Յունաց քարոզիչ աւագ ֆահանայէն և 'ի Յոյն երևելի վաճառականաց համակրական շքեղ այցելութիւն մի ընդունելէ ետև 'ի հետեւեալ օրն Նորին Սրբազնութիւնն՝ ընկերութեամբ Մանչեսթրէի մեր քարոզիչ վարդապետին և զխաւոր Հայ վաճառականաց՝ այցելութեան գնացել է նախ անգլիացի գերաւ. Եպիսկոպոսին, յորմէ յոյժ մարդասիրական ընդունելութիւն գտել է . Յետոյ միևնոյն ընկերութեամբ Յունաց եկեղեցին գնացել է, որ լի էր այլ և կին բազմաթիւ ժողովրդով, և ուր սիրալիր շքեղ ընդունելութեամբ յարգուել է:

Այս քրիստոնէական այցելութեանց առթիւ յերկուց կողմանց եղբայրսիրական գեղեցիկ ատենախօսութիւնք եղեր են: Ամենա. խորիմեան սրբազանն 'ի մեկնիլն Յունաց եկեղեցիէն, բազում սիրով գրկախառն համբոյր մատուցել է Յոյն քարոզիչ աւագ ֆահանային, յորդորելով զնեկայ գտնուող Յոյն և Հայ հանդիսականներն, որք իրենք ևս միշտ իրարու հետ սիրով և համակիր լինին եղբայրսիրաբար:

Մանչեսթրէի մեր մեծարգոյ բարեկամն յիշեալ այցելութեանց մանրամասն պարագաներն երկար յօդուածով մի կընկարագրէ, յորմէ առայժմ համառօտ քաղուածք մի ըրինք, և մեր յաջորդ թուով մտադիր եմք զնոյն յօդուածն ամբողջ հրատարակել, զոր ուշագրութեան արժանի կըհամարմք:

ՔԱՆԱՔԱՆ ԼԱՌԻԻՔ

Զմիռնիա, 29 Ապրիլ:

Նահանգիս կուսակալ բարձրա. Համոտի փաշան զինի վերատեսչական ճանապարհորդութիւն մի ընելոյ 'ի սանձաքն Մէնթէշէի, 'ի Պոտուրում և 'ի զխաւոր տեղուանքն, որք կըգտնուին 'ի մէջ Պոտուրում քաղաքին և Զմիռնիոյ, նմանապէս Մաքրիի գայմադամ Մահմուտ—Պէյին գէմ ապստամբական բռնութիւն բանեցնող

աշխարհիկ քերականութիւնները որ այսօր թէ՛ Միլիթարեանց տպարանէն և թէ՛ հասնաւոր գրագիտէրու ձեռքը հրատարակուած են: Միլիթարեանց տպարանէն հրատարակեալ քերականութիւնք, թէև ըլլան աշխարհիկ միշտ գրաբառն իրենց հիմն ունին և անոր պահանջմանց ու ձևին համեմատ կըկերպուորեն նաև իրենց դադափառները, նոյն իսկ Այազեանի քերականութեան մէջ այս մեր ըսածը նախատեսուած է, երբ հեղինակը իր յառաջաբանին մէջ կըսէ թէ՛ «Անկարելի է օրինաւորապէս և գոհացուցիչ գրութեամբ աշխարհաբառ ուսցընել աշակերտին առանց գրաբառի մասնակցութեան»: Իսկ Պ. Մամուրեան հասնաւոր գրագիտէրու ըսելով ինչ իմացընել կուզէ, կաղաչենք որ բացատրէ մեզի և հասկըցընէ թէ՛ ընդհանուր գրագէտ, չէզոք գրագէտ, ներգործական գրագէտ ալ կայ (.) . . . Եթէ այս անիմանալի խօսքով անոնցմէ մէկուն չինձ քերականութիւնը կուզէ յիշեցընել մեզ, չարժեր սակայն որ անոր վրայ խօսինք . որովհետև մենք այնչափ չլսմիտ և նորեւուկ բաներէ հրապուրող չենք որ կարեւորութիւն տանք տղայական բանի մը, որ սոսկ փառասիրութեան տենջէ և ինքնագովութեան ծայրայեղ կիրքէն բղխած է: Միայն իրեն կըյանձնարարենք որ եթէ՛ այնչափ յարգ ու արժէք կուտայ այդ նորեւուկ ու ծիծաղելի քերականութեան, այն է Սուր և Գրիչի կամ Զերազի պէտք է զայդ գործով ալ ապացուցանէ, իր շարադրութիւնները անոր հետեւողութեամբ և պահանջմամբ ընելով: Բայց ինքը՝ գիտենք որ այդ չկրնար ընել. վասնզի ինքն ալ ճիշտ այն կարգ մը նորեւուկ գրագէտներու պէս, տարբեր պահանջումներ, տարբեր ճաշակ և փառասիրութիւն ունի լեզուի վրայ: Պ. Մամուրեան իր այսքան անարդարանալի հակասութեանց վրայ, ուրիշ խոշոր հակասութիւն մ'ալ կուսկըցընէ՝ իւր հետեւեալ խօսքերովը, «քերական

յանցաւորներն ձեռք ձգելէ և բարեկարգութիւնը նոյն քաղաքին մէջ նորոգելէ ետև, կիրակի առաւօտուն վերադարձաւ 'ի Զմիռնա . ուր Նորին Բարձրութեան ներկայութիւնն հարկաւոր է վասն կարգադրութեան զանազան գլխաւոր խնդրոց 'ի բարեկեցութիւն և յանդորութիւն քաղաքիս:

—Սարուխանի նորընտիր կառավարիչ Հիւմի փաշան և Այազեանի միւթէսարը՝ Սիւլէյման Պէյն՝ որք յանցելում շաքաթու հասեալ էին 'ի Կ. Պօլսոյ, զկնի երկարօրէն տեսակցելոյ մեր բարձրա. Վալիին հետ, մեկնեցան՝ իւրաքանչիւրն 'ի պաշտօնատեղին իւր երթալու:

—Կիրակի օրն կէսօրէն երեք ժամեալքը ցաւալի մարդասպանութիւն մի տեղի ունեցաւ 'ի քաղաքս 'ի Պէլլալիլթա թաղն, որ յոյժ տխուր տպաւորութիւն ըրաւ 'ի վերայ ևրոպացի բնակչաց Զմիռնիոյ:

—Գողութիւնքն՝ գժբաղդաբար, անպակաս են: Երկուշաբթի գիշեր գողերն Մալթէջաց թաղն 'ի գինետուն մի կըմտնեն. ուր դրամ չգտնելուն վրայ կատղելով՝ գինիի քանի մը մեծ տակաւ բացել են. յորոց մինչև առաւօտ 4000 օխայէն աւելի գինի 'ի կորուստ գնացել է, կըսեն:

—Զորք քաղթի գիշեր 'ի բանտից տեղական իշխանութեան ինն եղեգնագործք՝ օրեւէ կերպիւ, յալոցեցան փախչելու. յորոց չորսն՝ բարեաղդաբար, բռնուեցան յոստիկանութենէ:

—Երէկ օսմանեան փոխադրական շոգենաւն՝ Էսէրի ճէտիտ անուանեալ, Վոլոյէն գալով, 1200 անկանոն զօրք բերաւ անտի 'ի քաղաքս:

—Կ. Պօլսոյ Ռաւսիոյ դեսպան վսե. միսոր Լէյ. յէրա՝ Ս. Զատիկն երեքշաբթի օրն զերկրորդ թարգման իւր յատկապէս յուղարկել է մեր սրբազան Պատրիարքին՝ առ 'ի շնորհաւորել 'ի կողմանէ իւրմէ զԶատիկական տօնախմբութիւնն:

—Դարձեալ ոստիկանութեան նախարարն և Պարսից դեսպանատան առաջին թարգմանն, Ս. Զատիկ տօնախմբութեան առթիւ այցելութեան գնացին Ս. Պատրիարք Հօր մերոյ:

—Ըստ հեռագրական լրոց խաղաղասիրական բանախօսութիւնքն կըշարունակեն միշտ 'ի մէջ

նութիւն մը չյայտնէր լեզուի մը այլևայլ դարձուածքը, բառերու ընտրութեան ու կիրառութեան կերպը, հոմանիշ բառերու զանազանութիւնը. վերջապէս ամեն նուրբ բացատրութիւններն որ լեզուի մը բնիկ յատկութիւնները ու ոգին կըկազմեն, և յստակ, պարզ, վայելուչ և ընտիր ոճ մը ստանալու կօգնեն»: Պ. Մամուրեան մեծապէս կըստալի. քանզի զայս ամեն բաներն քերականութիւնն և ճարտասանութիւնն կատարելապէս կուսուցանեն:

Յարգի պատուելին յետոյ կըյաւելցընէ այսպէս՝ միշտ հակասութենէ գէպի յայլաններելի ու ցաւալի հակասութիւնս խնայելով. «Բայց մեզ, կըսէ, աշակերտին շաքաթից ալ պէտք է հարաւորել: Այս խօսքով միթէ նորէն քերականութիւնը ընդունած չլինիր, մինչդեռ քիչ մը վերը զայն չը ու յաճաք գործիք և աւելորդ կըհամարէր: Սակայն շատ քիչ ցոյց տալ պէտք է, ըսելով ինչ իմացընել կուզէ, ահա այս կէտը մեզ գժուարիմանալի կերակի: Ասիկա կընդմանի ըսել թէ՛ անօթութիւնը անցընելու համար շատ քիչ կերակուր տալ պէտք է մարդուն: Բայց սակայն մարդ մը կրնայ այդ նեղութենէն ազատիլ մինչև որ լիովին չյաղագնայ . . . : Պ. Մամուրեան կամ քերականութեան և անոր կարեւորութիւնը ամբողջ ընդունելի ու խոստովանիլ պէտք է, և կամ բոլորովին մերժել. վասնզի ըստ մեզ՝ կամ աշակերտի մը լիովին ցոյց տալ և սովորեցընել պէտք է զայն կամամենեւին ոչ, որովհետև աշակերտի մը «շաքաթից ալ պէտք է, գործը թերի կըմնայ ու փափաքուած արդիւնքը ձեռք չըբերուի, այլ պէտք է ամբողջ աւանդել զայն, որ երբ գալորդէն ելնէ «Բաւարի» գործողութիւնը՝ չընէ միայն՝ այլ կարենայ իրեւ բանաւոր մարդ իր միտքը և գաղափարը օրինաւորապէս և գոհացուցիչ կերպիւ յայտնել:

Յ. ԲԱՍԷԼԵԱՆ

Անդղիոյ և Ռուսոյ կառավարութեան, առանց դադարեցումներոյ զկարգադրութիւնն զրուցութեան: Այսու ամենայնիւ կենցաղագէտ անձինք լաւագոյն յոյսեր ունին 'ի վերայ ճանապարհորդութեան Շուվալօֆ կոմսին 'ի Բէլէրսպուրի: Յայտնի է թէ Շուվալօֆ կոմսն Ռուսիոյ դեսպան է 'ի Լոնտոն, և կըսեն թէ մեծ ջերմեռանդութեամբ կըպաշտպանէ զխաղաղասիրական իրաւախօսութիւնն:

—Ի վէննայէ Մայիս 7 ամսաթուով (ըստ նոր տուումի) տրձակեալ հեռագիր մի կըմանուցանէ թէ զինուորական Ռուս պաշտօնեայ մի 'ի Պէրլին հասնելով՝ Զարին մէկ ինքնագիր նամակ կը յանձնէր է կիլոմ կայսեր:

—Դարձեալ կըմանուցանեն 'ի վէննայէ թէ հրաման տրուել է, որպէսզի 'ի 25.000 զինուորաց բաղկացեալ զօրաբանակ մի գումարուի 'ի սահմանագլուխ Պոլշիայի:

ՀԵՌԱՅԻՄԱՆՈՒՐԲ

Կ. Պօլսոյ, 9 Մայիս (ըստ նոր տուումի): Որովհետև երթալով կըհաստատուի յոյն թէ անկողուսական վէճն խաղաղութեամբ պիտի լուծուի, վասնորոյ կըհաւատան թէ օսմանցիք ըստ մասին պիտի պարպեն զՇուվալսոյ, և Ռուսք 'ի մօտ աւուրս ետ պիտի քաշուին 'ի Զաթալէս:

Կ. Պօլսոյ, միևնոյն ամսաթիւ: Օսմանցիք պիտի պարպեն զՇուվալսոյ և զվառնան, այնու պայմանաւ թէ Ռուսք ևս ետք պիտի քաշուին յԱդրիանուպօլիս և 'ի Տէտէ—Ալաշ: Յոյսերն երթալով կուսեման թէ ներկայ գժուարութիւնքն՝ իրենց փոխանին կամօտենան:

Ցաւալի սրտիւ կիմանամք թէ Կ. Պօլսոյ ՆՈՐ ԴԱՐ լրագրոյն խմբագրապետ և արտօնատէր Օգէսէն Էֆէնտին խօսաւարեան՝ թիֆլիզի դժնգակ հիւանդութեամբ, առ Աստուած փոխուել է 'ի հասակի 45 ամաց, անմիջեալ սգոյ և աղքատութեան մէջ թողնով զգժբաղդ ըմպիլից և զղաւակուէն իւր:

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

Բամպակն կուզուի և դիւրավաճառ է 335—350 զուրուշով կենդինարն ըստ տեսակին. իսկ Ատանայի բամպակին արժէքն 315 է:

Աֆիօնէն միայն 4 կողով վաճառեցաւ 'ի շաբաթուս 'ի գին 130 լի առ չէքին: Եթէ աֆիօն ունեցողք բարձրագոյն գիներ չպահանջէին, շատ հաւանական է որ մեծագոյն վաճառումը լինէին. քանզի կըհաւատան թէ գնման պատուէքը կան 'ի շուկայի մերում վասն Ամերիկայի փալամուտին «Նադիրէլ» կոչուած տեսակին 6000 կենդինար վաճառեցաւ այս շաբթու 105 127 զուրուշ առ կենդինարն ըստ լաւութեան: Ճէհրին արժէքն 7 1/2 զուրուշ է օխան, և այս գնով 55 քուրձ վաճառեցաւ:

ԾԱՆՈՒՅՈՒՄ

ԸՆԹԵՐՅԱՐԱՆ

Ա. ՄԱՍՆ

Քաղաքիս Մսերեան նորահաստատ Խոյարա. նէն 'ի լոյս ընծայեալ երկրորդ գործն է, բաղկացեալ 'ի վեշտասանածալ 64 երեսաց, եւ կըպարունակէ համառօտ բարոյական եւ զուարճալի խրատներ:

Գինն է Ֆր. 0 35 սանդիմ:

Զրաբուժական հաստատութիւն

'ի Զմիռնիա:

Առաւօտուն՝ ժամը 7ուկեսէն մինչեւ ժամը 10 երկի մարդոց համար, եւ 10էն մինչեւ կեսօրէն մերժ ժամը մէկ կանանց համար: Նայնպէս կեսօրէն մերժ ժամը 4էն մինչեւ 6ուկէս հաստատութիւնը բաց պիտի մնայ:

Խմբագիր—տէր Լրագրոյս,

Պ. Կապու. Պալ Կապուէան:

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԱՐՇԱԼՈՒՍՈՅ ԱՐԱՐԱՆՆԵՐ